

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ЗАГРОЗИ ПЕНСІЙНІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ

Стан вітчизняної пенсійної системи протягом останніх десятиріч характеризується інституційною сталістю, неготовністю до реформування, ігноруванням існуючих загроз як з боку держави, так і населення. Реформування пенсійної системи України, розпочате з прийняттям ЗУ «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи», потребує постійного аналізу ризиків соціально-економічних загроз з метою їх мінімізації та визначення подальших пріоритетів [1].

Однією з найгостріших проблем в Україні залишається питання забезпеченості пенсіонерів. Відповідно до Методики розрахунку рівня економічної безпеки України порогове значення індикатора «відношення мінімального розміру пенсії до прожиткового мінімуму, разів» становить 1,5 – 2 рази. Проведений аналіз пенсійного забезпечення за період з 2005 р. по 2011 р. показав, що відношення мінімальної пенсії до прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність, більше ніж удвічі нижче порогового значення, що свідчить про наявність кризи пенсійної системи України, яка негативно впливає на фінансову систему держави та створює загрозу для економічного розвитку України, що і пояснює необхідність виявлення та аналізу загроз пенсійній системі [2].

Зменшення темпів виробництва із 36% у 1990 році до 26,6% у 2009 році [3], збільшення безробіття із 7,2% у 2004 році до 8,8% у 2011 році призводить до зменшення надходжень внесків до Пенсійного фонду. Нині в Україні 4 млн. людей отримують менше як 900 грн. пенсії. За даними Федерації профспілок, 50% зарплати в Україні перебуває в «тіні», що призводить до дефіциту бюджету Пенсійного фонду, розмір якого у 2010 році становив 34,4 млрд. грн. У 2011 р. дефіцит Пенсійного фонду скоротився на 21 млрд. грн. до 13,7 млрд. грн., що пов'язано зі збільшенням власних надходжень до 139,2 млрд. грн., що на 16,6% більше, ніж у 2010 р. [4].

На 01.01.2011 частка пенсійних видатків в Україні становила 16,3% ВВП, що вдвічі більше, ніж у країнах Європейського Союзу. Унаслідок виборчих перегонів підвищення пенсій в Україні набуло хаотичного, необґрунтованого і важко передбачуваного характеру, пенсійні видатки зростають випереджаючими темпами всупереч економічній спроможності їх забезпечення, при цьому за весь період після 2004 р. не було здійснено жодних заходів, спрямованих на збільшення власних надходжень пенсійної системи, крім деякого підвищення розміру пенсійного внеску для роботодавців та спроб змусити підприємців – фізичних осіб сплачувати мінімальний пенсійний внесок.

У контексті виявлення соціально-економічних ризиків пенсійній системі доцільно проаналізувати демографічну ситуацію в Україні, оскільки саме зменшення чисельності населення починаючи із 70-х років ХХ століття призвело у 1991 р. до перевищення смертності над народжуваністю. Унаслідок підвищеного рівня травматизму і захворюваності, а також низької народжуваності протягом останніх 20 років чисельність населення України зменшилася на 6 млн. ос., або на 12%, що є найгіршим показником серед європейських країн. Згідно з даними Світового банку до 2025 року прогнозується зменшення чисельності населення України до 37 млн. ос. Фахівці ООН вважають, що до середини нинішнього століття в Україні буде проживати лише 26 млн. ос. Міжнародні експерти Oxford Economic Forecasting, US Census Bureau International Data Base і Берського інституту

народонаселення прогнозують, що до 2030 року кількість працездатного населення в Україні зменшиться на 5 – 7 млн. ос. [5].

У результаті низького рівня народжуваності на 1000 осіб працездатного віку припадає більше 400 осіб пенсійного віку. За прогнозними розрахунками до 2026 року ситуація значно погіршиться: так у 2016 році на 1000 осіб працездатного віку припадатиме 446, а у 2026 році – 561 особ пенсійного віку, що підтверджує що для України головною демографічною тенденцією ХХІ століття є процес старіння населення.

У посткризовий період усе гостріше виникає загроза тіньової зайнятості. Оцінки рівня тінізації економіки України за різними підходами радикально різняться. Відповідно до розрахунків Міністерства економічного розвитку та торгівлі України обсяг тіньової економіки в Україні протягом кризи збільшився у 2011 р. порівняно з 2010 р. з 28 до 39% ВВП та у період відновлення дещо знизився до 37%. Відповідно до розрахунків австрійського економіста Ф. Шнайдера рівень тіньової економіки в Україні складає понад 52% від офіційного ВВП. За оцінками Міжнародної організації праці рівень тіньової зайнятості в Україні складає близько 9% [6].

Зважаючи на зазначені ризики, пріоритетами детінізації економіки у контексті гарантування соціальної безпеки громадян є детінізація фінансових потоків, легалізація ринку праці, детінізація земельних відносин. Фіктивне декларування роботодавцями заробітної плати працівників на рівні мінімальної заробітної плати є причиною низьких надходжень до Пенсійного фонду України, так, в Україні близько 120 тис. керівників підприємств одержують заробітну плату на рівні мінімальної.

Поряд із низькими заробітними платами пенсійній системі України являють загрозу і високі ставки пенсійних внесків. Високі ставки пенсійних внесків є причиною великої заборгованості зі сплати внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування підприємств. Роботодавці змушені сплачувати до пенсійної системи третину фонду заробітної плати, що підвищує собівартість продукції та знижує її конкурентоспроможність, стримує зростання заробітної плати, не сприяє залученню інвестицій, легалізації тіньового сектора економіки та доходів населення. Надмірне пенсійно-страхове навантаження на економіку звужує платіжну базу і джерела пенсійних надходжень, що потребує перегляду співвідношення страхових платежів роботодавця і робітника в бік збільшення частки останнього, вивільнення частини грошового потоку підприємства для розвитку виробництва і стимулюватиме зацікавленість робітника у легалізації всього заробітку.

Існуючою загрозою на сьогоднішній день залишаються необґрунтовано високі пенсії для окремих категорій осіб. Колишні народні депутати, державні службовці, працівники прокуратури та суду, науковці, журналісти після виходу на пенсію одержують до 90% отримуваної зарплати. Середня пенсія, призначена відповідно до Закону «Про пенсійне забезпечення», складає всього 10% середньої пенсії, призначеної за Законом «Про статус народного депутата». Має місце практика встановлення окремим категоріям громадян дострокових пенсій, за останні десять років коло осіб, що мають право на дострокову пенсію за професійною ознакою, суттєво розширилося: якщо в 1971 році її одержували 7% від усіх пенсіонерів, то в 2010 році – уже 19%. На початок 2009 р. середня пенсійна виплата за спеціальними законами була втричі вищою від пенсії за віком, призначеної на загальних підставах, несправедливість їх існування полягає у тому, що їхній більш високий розмір забезпечується за рахунок коштів державного бюджету, а не сплатою вищої ставки страхових внесків.

Пенсійне забезпечення в Україні регулюється більше ніж 20 законами, які встановлюють спеціальні умови пенсійного забезпечення окремих категорій і нерідко дублюють один одного (рис. 1). Тому соціальний захист потребує приведення діючих

законодавчих актів у відповідність до базових законів, які регулюють пенсійне забезпечення та пенсійне страхування. Так у Полтавській області у 2010 р. найбільший розмір пенсії – 15533,33 грн. – отримували 15 народних депутатів України, а найменшу пенсію – 744,74 грн. отримало 6011 ос. 1262 наукових робітників усередньому отримують пенсію у розмірі 2591,76 грн. Проведений аналіз свідчить про доцільність уведення Пенсійного кодексу, в якому було б визначено єдину методику розрахунку пенсії за солідарною системою.

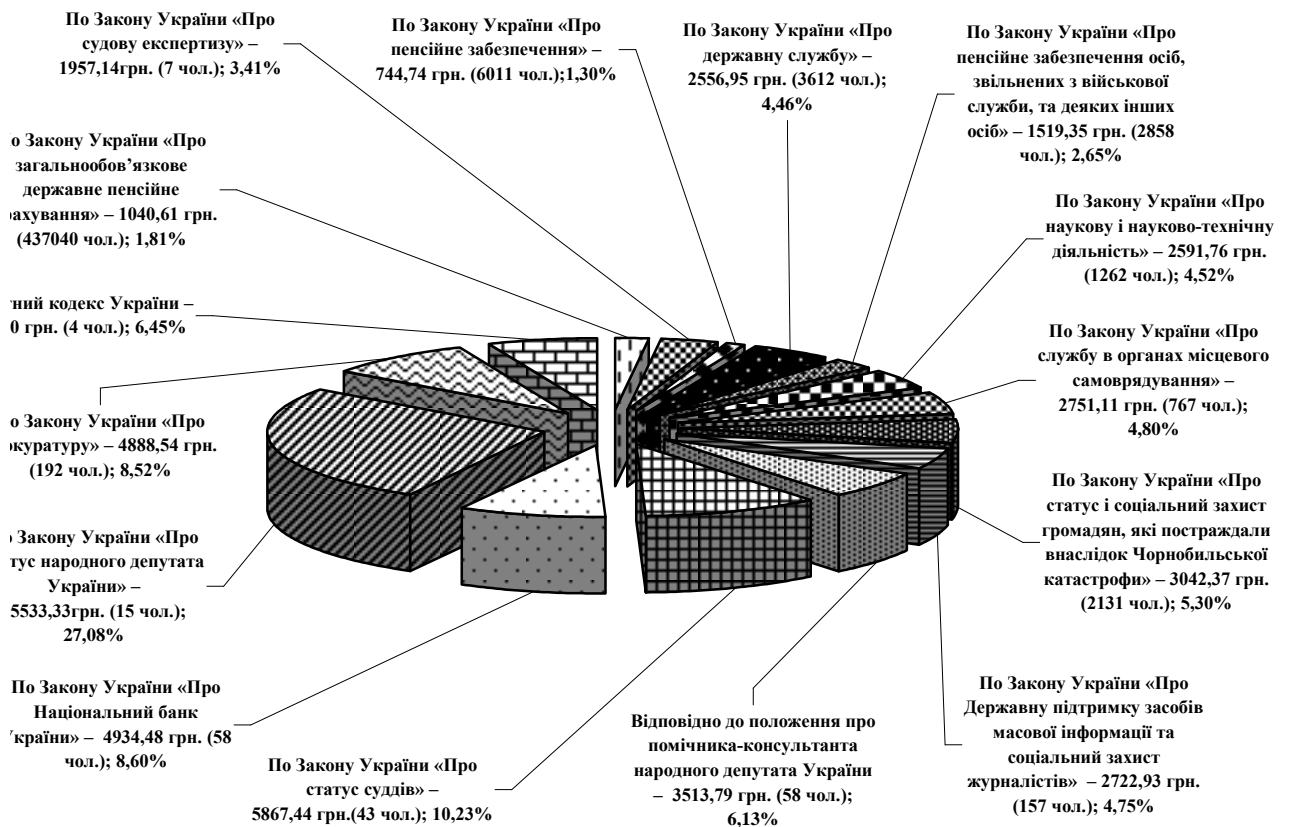

Рис. 1. Середній розмір пенсій за окремими категоріями одержувачів у Полтавській області на 01.01.2011

У зв'язку з цим доцільно передбачати і планувати структуру «перенесення» бюджетного навантаження за професійними пільгами на професійні пенсійні фонди, які повинні створюватися, сформувавши умови участі держави у цих фондах, а також етапи переходу системи професійних пільг на ринкові засади функціонування.

За даними Світового банку Україна посідає п'яте місце у світі за кількістю емігрантів, що визначає необхідність аналізу в контексті виявлення загроз пенсійній системі. За різними оцінками, за межами України тимчасово працюють 3 – 6,5 млн. наших співвітчизників. Відсутність дієвих важелів впливу на регулювання міграційних потоків призводить до недостатнього соціального захисту трудящих-мігрантів, ризиків

пенсійного забезпечення, ненадходження страхових внесків, а також зменшення кількості працездатного населення на внутрішньому ринку праці [7].

Таким чином, визначені у процесі аналізу ризику пенсійного забезпечення громадян України, до яких віднесено дефіцит бюджету Пенсійного фонду України, демографічну ситуацію, тіньову зайнятість, високі ставки пенсійних внесків, необґрунтовано високі пенсії для окремих категорій осіб, міграційні процеси потребують прийняття заходів щодо їх мінімізації та, якщо можна запобігання, що в кінцевому результаті сприятиме гарантуванню соціальної безпеки.

Література

1. Закон «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи» № 3668-IV від 08.07.2011 // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 12 – 13. – Ст. 82.
2. Завора, Т.М. Аналіз та оцінка індикаторів стану соціальної безпеки України / Т.М. Завора, О.В. Чепурний // Ефективна економіка / Дніпропетровський державний аграрний університет. – Дніпропетровськ, 2012. – №9.
3. Статистичний щорічник України за 2009 рік / за ред. О.Г. Осауленка. – Київ: Державний комітет статистики, 2010. – 588 с.
4. Дефіцит Пенсійного фонду в 2011 році. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.day.kiev.ua/3035735>
5. Залетов, А.Н. Пенсионная реформа в Украине: роль страховых компаний / А.Н. Залетов // Пенсійна реформа в Україні: роль фінансових консультантів. – 2011. – 25 листопада
6. Прес-реліз до засідання круглого столу «Тіньова економіка в Україні: масштаби та напрями подолання». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/public/File/2011_table/1201_reliz.pdf
7. Огляд світового досвіду запровадження пенсійних реформ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pfu.gov.ua/pfu/control/uk/publish/article?art_id=94986&cat_id=99092